

MÁRKUS BÉLA

Pingyom, pocem, pócurka**Székely Dezső (70) – Bükkaranyos (1956)**

(1. Vendégoldalak) Köszönöm, kedves *Magyar Napló*, a vendégoldalakat. Rájuk is telepszem mindjárt, elnyújtózom, bármennyire kényelmetlen is rajtuk – na de mi is? Ti nyilván az írásra gyanakodtok, az oldalak betűikkel való megtöltésére. S hogy feszengenék eleget tenni a kéréseteknek: írni valamiféle jegyzetet, nem szabályos kritikát tehát olvasmányaimról. Csakhogy mielőtt, alkalmi reformátusként, mert hisz katolikusnak keresztelték, nekilátnék az alaptextusnak, amely az éppen tíz éve a békéscsabai Tevan kiadónál megjelent, Kovács Sándor Iván, Lakatos István és Németh G. Béla keze nyomát őrző *Hét évszázad magyar költői* 2338. oldalán olvasható, szükségét érzem még egy kicsit elidőzni, kiderül talán, hogy miért, ennél a szónál, *vendégoldal*. Ami a gyerekkori emlékezetemben: ülőalkalmatosság. Az irodalmiban persze, Arany *Toldija* első énekének jóvoltából, „szörnyű”, „nehéz”, „nagy fa”, „szálfa”, „hitvány rúd”. Itt sem, ott sem papírlap tehát, amely kétrét hajtható, hanem hosszú pózna, amelyiknek, ki gondolná?, két vége van. Egyrészt azért, hogy az elejére és a hátuljára *rudalló* kötelet lehessen erősíteni, másrészt, hogy fel lehessen billenteni, ha valaki illetéktelen pattanna rá – de mikor is? Menet közben, csakis. Jövet közben viszont nincs módja senkinek a rúdra ugrással kísérletezni. Az ilyenkor ugyanis, a két vége kivételével, szinte láthatatlanná válik. Elfedi, betakarja, aminek kazalba, asztagba hordására hivatott: aratás után a *gabonakíve*, kaszálást és gyűjtést követően pedig a széna vagy a *sarnyú*. Ezeket rakják rá, ezek terhét hordja, ám hogy mekkora a súly, nem tőle függ (neki így is, úgy is vastagnak és törhetetlennek kell lennie), hanem attól, amin ő maga is függ: a *szekertől*. Ennek nagyságától, a kerekek, küllök erősségétől, a vasalás, a ráf szélességtől. Nem utolsósorban a két *szekeródaltól*, ahová egy vaskampóra akasztják (szigorúan az első és a hátsó *lőcs* elé – nehogy mindenestől hátra csússzon!), az tartja meg. Onnan lóg le, hogy ülni lehessen rá, menet, legalábbis az ügyességüket próbáló gyerekeknek – onnan emelkedik fel a *szekerderék* fölé, az *ódalakon* egy-egy keresztúdra fektetve, jövet. Pontosabb volna azonban többes számban fogalmazni, hiszen ahogy a *szeker* négy *kerek* nélkül mit sem ér, ugyanúgy a vendégoldal is csak akkor használható, ha kettő van belőle, egy a jobb- egy meg a baloldalon, amerre a *teheneket* hajtó

szavak, a *cselő* és *hajs*z is irányítanak. Csak a félnótás gazda nem vet azzal számot, hogy a *szekeródal* párosan tölti be a szerepét. Egymagában nem való semmire. Ha csak nem, mint a *Toldi*ban, útmutatásra.

Amivel mégiscsak szolgálnom illenék, ha már kellő körülményeskedéssel felkászálódtam ide. Mondhatni: felkapaszkodtam a vendégoldalra. Az útba igazítás azonban afféle cselekedet lehet csak, itt a *szekeródal* körül, mintha egy rázós, dőcögős kocsikázást követően, miután kátyúból ki, gödörbe be, tán tengely törött, hám szakadt, egyszóval mikor már eljutottunk valahová, akkor raknánk ki a táblákat. Magunk hasznára semmiképp, okulására se igen, hiszen mi garantálja, hogy legközelebb nem ragadunk kerékagyig a sárba, nem feneklünk meg, míg ki nem húzatnak. Mégis, ha már szükség van rájuk, a táblák, az utólag kitétt fajták az eddigi szövegben is és ez ezután következőkben is, a *dőlt betűs* szavak volnának. Jelzői egy világnak, amely, lehet, ma már csak ezekben és az ezekhez hasonló szavakban ismerne magára. Nyelvében él, ha él, a falu, a paraszti élet. Az legalábbis, amelynek felidézéséről nehéz volna lemondani, noha az alaptextus, ha egyszer eljutunk hozzá, könnyen magyarázható nélküle is.

(2. *Vendégszövegek*) A falu bemutatásához segítségül hívom a XIX. század közepéről, közvetlenül az amúgy is (emlék)táblával jelölt 1848–49-es szabadságharc körüli időkből *Magyarország geographiai szótárát*, amely Pesten nyomtatott Kozma Vazulnál.

A szócikkek szerzőjének megnevezésekor, bizonyos okok miatt, amelyek a község közelmúltjával is összefüggenek, külön kitérőkre lesz szükség.

Egyelőre annyit, arról a helységről van szó, amelynek a nevére pár esztendővel ezelőtt még azzal kérdezhettem rá az újabb irodalomban ismerősebbek vagy még inkább az *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, az ÚMIL lapjain járatosabbak tágas körében, hogy tudják-e, Magyarországon (sőt, egész Európában, meg az egész világon) egy lakosra melyik településen jut a legtöbb írószövetségi tag. Ha nem jött kapásból a felelet, mentő kérdések következtek. Ilyenfélék: tudják-e, hol született *Mecser Lajos*, a magyar csúcsot hosszú évekig tartó hosszútávfutó; hol *Kiss Mari*, a Madách Színház művésznője, aki ugyanolyan elragadtatással vallott a gyerekkoráról, mint a színész és költő *Lukács Sándor*; holt ő csak kirándulni járt a falu határába, az erdészházhoz, az édesapját kísérve.

Ha, ne adj Isten, ennyi, az alapműveltséghez tartozó kérdésre is hallgatás volt a válasz, akkor merő jóindulatból a régiség számonkérése következett. Annak tudakolása, hogy na, hol látta meg a napvilágot s felnőve hol lett ugyanott bíró a magyar történelemnek Dózsa

György után (vagy tán, az időtlenségben: előtt) legnagyobb parasztvezére, *Császár Péter*, az 1631–32-i felkelés szervezője, akit „csak” felnégyeltek Kassa városában, és nem tüzes trónon végeztek vele. Miként ezt – a kiderítésben, képzelhetik, sokat segített a hivatkozás, ha előhozta – Baráth Lajos regénye, *A félelem földje* a halhatatlanságnak meg is örökíti. Mi tagadás, ennyi lexikális adat, történelmi tény közlése után is akadtak járatlanok ott, ahol egy Császár Péter, egy Mecser Lajos, no meg a nem egy színész járatosak voltak.

Még mindig nem dobtam be nekik az írószövetségi tagság mentőövét – nem azért, hogy fuldokoljanak tovább, a kíváncsiságtól például, hanem hogy jómagam lubickolhassak abban a képzelt dicsőségben, amit a magyar hadtörténet párját ritkító győztes csatája táplált (amúgy mindmáig) bennem. Ez az ütközet nemcsak attól vagy elsősorban nem attól páratlan pedig, hogy győzelemmel ért véget, hanem hogy – merted volna az általános iskolában vagy a gimnáziumban hangoztatni! – az oroszok voltak a vesztes fél. Azok futottak el a magyarok elől, s félelmükben reszkettek, vacogtak, mint a kutyák – hogy hol? A *Kutyavacok*nál, ahogy ezt a 80. évfordulóra állíttatott emléktábla is megörökíti, rajta a nevekkkel és dátummal: eszerint 1849. július 23-án a *Pöeltenberg Ernő* tábornok vezette magyar csapatok vereséget mértek a Kusnetzow altábornagy vezette oroszokra. Hogy a vacok fészket jelöl inkább, semmint félelmet? Sebaj, mint ahogy magára vessen az a történelemtudomány is, amelyik az ütközetet *harsányi csataként* könyveli el, holott a ma még föllelhető *Kutyavacok* nevű dűlő közelebb esik Mályihoz is, (Miskolc-) Tapolcához is, nem beszélve Császár Péter, Mecser stb. falujáról, mint Harsányhoz. És az se szegheti senki kedvét, legfeljebb a historikusok vagy lexikonkészítők munkakedvéről árulkodhat, ha egy-két helyen (ld. *Magyar Életrajzi Lexikon*, Akadémiai, 1969.) az aradi vértanú Poeltenberg Ernő életrajzából hiányzik a Kuznyecov fölötti kutyavacoki diadal, ott van bezzeg, ebből a hónapból a komáromi csaták (július 2., 11.) és a váci ütközetek (15., 17.) időpontja. Mintha a veszteségeink volnának a legigazabb tulajdonaink – ahogy ez valahol írva nagyon.

Valahol, ám, sajnos, nem ott, ahol Császár, Mecser, Kiss Mari született, ahol Poeltenberg győzött, ahogy erről a lexikonok, aztán Baráth... – tudják már, legalábbis a magukat türelmesnek tettető jó barátaim, hogy ismételném, vég nélkül. Addig, míg el nem jutunk az utolsó, a biztos támponthoz, az írószövetséghez. Ami tegnap még bizonyos volt, mára viszont, a kiválások után nagyon is bizonytalan, legalábbis a tekintetben, hogy az alig több mint ezer lelket számláló faluból továbbra is hárman tagjai-e a szövetségnek. Ha nem, a lexikonok,

köztük az *ÚMIL* lehet a forrás: a legfiatalabb az azóta Kossuth-díjjal kitüntetett költő, *Bari Károly*, aztán, időrendet tartva, középen a már közepesen se fiatal jómagam és végül a legidősebb, *Székely Dezső*, aki, bizony – most derült ki a számomra – hetvenéves lesz szeptember végén. Az árulta el, amihez majd illik eljutni, az alaptextus, a 2338. oldalon. A helyről azonban, ahol született, megbocsáthatatlan módon ez sem árulkodik. Ezért, ha mindezek után, e tekintélyes névsort követően is akadna balga, ki nem tudná, mi köti össze a fentebb felsoroltakat, muszáj felvilágosításul a másik textust idézni, a geográfiai szótárat. Vendégoldalon vendégszöveget:

Aranyos, magyar falu, Borsod vgyében, egy mély völgyben, Miskolctól 14/16 állomásra, 328. r. kath., 523 ref., 3 zsidó lak., reform. anya, kath. fiók-templommal. Az egész határ csupa hegy völgy; szántóföldjei közép termékenységűek; a mezeigazdaság hanyagul üzetik. Kiterjedése 2178 hold, mellyből 1128 h. szántóföld, 440 h. rét, 150 h. szőlő, 460 h. erdő, melly egyszerűsmind legelő. Ebből majorsági föld 347 h. szántó, 101 h. rét; kenderföld 46 h., dézsmás szőlő 121 h., 29 h. urasági. A helységet és határát egy kis patak hasítja keresztül; s a szántóföldek közt van egy kis forrás, mellynek a lakosok orvosi erőt tulajdonítanak.

A határban van egy Földvár nevű omladék, mellynek most már csak árkai láthatók; hihetőleg ez is a 14-dik században elpusztult cseh favárak közé tartozott. E határon keresztül megy a pest-miskolci főországút, s ezen az erdők közt van egy csárda-vendégfogadó, mellynek épülete hajdan a jezsuiták mulató-helye volt. Aranyos hajdan az Ónodi várhoz tartozott, mostani birtokosai: a k. kamara, dr. Erdődy, Fáy és Garas család a Vendégi ágon.

Jó volna, ráérősen, szemezgetni a szavak között: tudni, mekkora távolság a 14/16 állomás, miért nincs megnevezve a falu határában, a Lencsés-völgy fölött húzódó – igaz, (Miskolc-) Tapolcához közelebb eső – másik földvár, a térképen ma is jelölt *Leányvár* nevű. Jó lenne ismerni, a pesti-miskolci főországút, vagy ahogy Aranyoson mondták, ki tudja, honnan származó szóval, a *topega* mióta vezet Emődön és Nyékládházán át, csak hogy ne a csupa „hegy völgy” Aranyos mellett menjen. Hogy a falu neve mikortól lett *Bükkaranyos*, kideríthető lenne ez is, könnyen. Nehezebben, hogy a rajta (benne?) végig csörgedező patak, amely a szájhagyomány szerint azért kapta a nevét, mert valamikor (a Malomároknál) aranyat mostak benne, az újabb térképeken mióta s miért nevezetik *Kulcsárnak*. Csak nem az a dűlő, a mocsaras *Kócsár* volt tán – a tájnyelvet irodalmira igazítva – a névadó, ahol a régi öregek szerint a falu valaha volt, ám amikor a temploma elsüllyedt, a lakók a mai helyre települtek át? Mint szüret után a szőlőben, törést követően a kukorica-

földön, lenne hát mit *mezgerelni* e szócikkben is, ám előbb, mint útközben kitéztem, a szerzőjéről, ha úgyis olyan messze még az alaptextus!

(3. *Vendégjátékosok*) A szerző, miként a lexikonokban írva vagyon, *Fényes Elek* statisztikus, földrajzi és közgazdasági szakíró. 1851-ben nem tud a csaknem egy évszázaddal később született Székely Dezsőről, aki viszont, érdekes módon, személyesen találkozhatott *Fényes Elek*kel, úgy 1950–1956 körül.

E talány legalább annyira izgalmas és titokzatos, mint például az, hogy a falu földváraiból – hol van még egy település, ahol kettő is volna belőlük?! – vezettek-e alagutak az egri várba is, vagy csak, ahogy a falubeliek közül a kishitűek tartották, a légvonalban alig több mint tíz kilométerre lévő diósgyőribe.

Ennek az alagútnak a létezése, noha egészen bizonyos, mégis hihetlenebb nem egy, a faluban igaznak hitt történetnél, régmúltba nyúló eseténél, eseménynél. Nehezebb elképzelni, mint azt, hogy az aranyosi hegyek egyikén, a délre fekvő *Aranygombon* ideig-óráig csakugyan megpihent IV. Béla – hiszen igaz, hogy a tizenöt-húsz kilométerre lévő *Muhi* felől csak erre, nyugatra menekülhetett, és az is igaz, kétséget kizáróan, hogy a lapos, sík mezők után, az első emelkedőn, a nyéki hegyen átvégződve csak itt bújhatott el az őt üldöző tatárok elől, a csupa hegy, erdős-bokros domb és lápos-ingoványos völgy sehol másutt nem nyújthatott neki, valamint maradék se regének biztosabb menedéket. Az már apróság, hogy a pihenésből felcihelődve bozótosba akadt-e bele a dolmánya, és tüske tépte-e le róla az aranygombot – mindez eltörpül a királyi jelenlét mellett. Ám ha akadna mégis kételkedő, a mondák mocsaras-nádas világában kákán is csomót kereső, annak végső bizonyosságul tán elegendő egy másik, az Aranygombhoz közel eső dűlőt megemlíteni: *Királyberek* névvel illetik már évszázadok óta, elhallgatjuk, falusi szerénységből, hogy miért.

A következő, időben a jelenhez (és, szerencsére, az alaptextushoz) közelebbi esemény megtörténte meg azért valószínűbb még ennél is, mert réges-rég eleven, tárgyias formát öltött. Élő bizonyossággá vált, mondhatni. Olyannyira élő elevenné, egy fa alakjában, hogy ha negyvenöt-ötven évvel ezelőtt úgy hatszor-hétszer hosszabb a karom, akkor tán át is ölelhetem – annyira valószínű volt (megvan még?) a *Rákóczi-fa*, a Bükk lábánál, közel a *Kékmező*höz, ahová észak felé tartva azon a völgyön kell végestelen-végig menni, amelyikben maga (*Bükk*)*Aranyos* is fekszik. Minden valamire való aranyosi (sőt, nem csak idevalósi) tudja, hogy a fejedelem ennek a roppant terebélyes tölgynek a tövében szeretett megpihenni, amikor a környéken vadászgatott. S hol máshol vette volna üzőbe a vaddisznókat, őzeket,

szarvasokat, ha nem itt, a Bükk sűrűjében, közel ahhoz a (máskülönben Muhi mellett fekvő) *Ónod*hoz, amelynek a vára, ugye, Fényes Elek (hogy azért róla se feledkezzünk meg, hisz miatta kanyargunk itt össze-vissza) nyomatékos közlése szerint is, Aranyost birtokolta. S ahol, mármint Ónodon (vagy Körömben, ahogy az ottani büszkébb öntudatúak vallják?) II. Rákóczi Ferenc nagy tetre szánta el magát: 1707-ben az országgyűlésen kihirdette a Habsburgok trónfosztását. E merész cselekedet véghezvitelére pedig kik mások biztathatták, bátoríthatták fel, mint az aranyosiak!

A mai krónikás szerint úgy történhetett az egész, hogy a hatalmas tölgy alatt heverésző fejedelmet felkeresték a falu jobbágysai, s vagy ott, vagy már hazafelé, egy hörpintésre betérve a Fényes Elek emlegette csárdába, berakták a bogarat a fülébe: mi lenne, először is, ha híressé tenné Ónodot. Nevezetes hely ugyan, hisz odajárnak ők is malomba, vásárba, de még híresebb-nevezetesebb lehet, örök időkre, ha a Sajó partján összehívna a rendeket, hadd ismerjék meg azok szép hazájuk legszebb táját. Aztán, másodsor, belemelegedve a poharazgatásba, és kicsit már el is szemtelenedve, felvetették, nagy uruk állna-e bosszút a bírójukért, Császár Péterért. Aki, jól tudhatta ezt Rákóczi, a pórok lázadását vezette ugyan, ám mégiscsak a császári katonaság ellen harcolt, és mégiscsak a Habsburgokhoz hű nemesség, élén *Esterházy* Miklós nádorral (*Esterházy!*) meg *Forgách* Miklós generállal szegült szembe vele, végeztette ki. Azt viszont az aranyosiak tudták jól, hogy beszélgető társuk, a vagyont, rangját nézve bármi hatalmas is, a legkevésbé sem bosszúálló természet. Ezért fordíthattak úgy a beszélgetés mentén, hogy kérték uruktól, a Habsburgokat legalább a trónjuktól fossa meg, hiszen mi ez ahhoz képest, hogy ők Császár Pétert az életétől fosztották meg. E tanácsadással is fölérő kérés, állítólag, azon a ponton tanácsstalanságba torkollott, hogy mit tegyen az országgyűlés tartására meg az uralkodóháziak trónfosztására is (a kettő tényleg sok lehetett együtt) fölbiztatott fejedelem, ha a Habsburgok jobban ragaszkodnának a trónjukhoz, mint az életükhöz. A tanácsstalanság és a tehetetlenség, némelyek szerint, de ezek már nem aranyosiak, azóta is, az 1849-es debreceni hasonló próbálkozás óta is tart.

Manapság megeshet, kételkedni mer valaki e história hitelességében. Tegnap azonban, vagy jó, tegnapelőtt, úgy félszázada még cáfolhatatlan igazságnak fogadtathattott el, szerte az országban. Pesten, a filmesek körében bizonyosan. Mert mi más miatt, ha nem a hűség jegyében forgatták akkor – cseppet sem melleleg éppen Fényes Elek aranyosi felbukkanása idején – a falu határában, igaz, közelebb a *Csurgó-parthoz* meg a *Csárda-lapos*hoz, mint a *Kékmező*höz a *Rákóczi hadnagyt*, legalább-

is a labancok és a kurucok összecsapásának egyes jeleneit. Emlékezetes eseménye lett ez különböző történeteknek, film-, település- és családtörténeteknek. A filmvilág jó okkal hivatkozhat *Zenthe Ferenc* és nem utolsósorban a dramaturg, a majdani irodalomtörténész professzor, *Tamás Attila* nevére. A település több mindent számon tart. Ki sem lehetne találni, hogy főképp a szegényt: mint valott kudarcot mindjárt az elején a falu. Hiába volt meg a filmesek akarata s jó szándéka a legfőbb szereplőket innen választani, ha házról házra járnak, ahogy az ez idő tájt fináncoktól, rendőröktől, tévészcsé-szervezőktől szokásos volt, akkor sem találnak megfelelő számúra. Lovakat kerestek ugyanis, kihagyhatatlan hőseit a csatajeleneleknek, ám Aranyoson – tán nyolc-tíz porta kivételével – tehenet tartottak, nem lovat. Tehenet, amelyik épp olyan jó igavonó, mint a ló, és még tejet is ad. Szántáshoz, hordáshoz alkalmas, filmforgatáshoz ellenben alkalmatlan. Így aztán máshonnan kellett gondoskodni a csataménekről, paripákról. És vélhetően olyanokról is, akik megülik, meg tudják ülni őket: huszárnak valókról.

Hogy Fényes Elek és Székely Dezső is közéjük tartozott-e, az további kutatásokat kíván, ám hogy e sorok szigorúan tárgyilagos papírra vetőjének az *Édesapja* ott volt a lovasok között, azt a családtörténet fényes lapjai megőrizhették volna, ha fennmaradnak. Annak pedig, hogy nem maradtak fenn, sok oka lehet: egyik, például, hogy meg sem írták őket. Nem mintha hiányzott volna a tintaceruza meg a kockásfüzet, ahová a fontosabb eseményeket, mint például a *búgatás* vagy az ellés idejét, aztán a lagziba hívandók névsorát vagy a szükséges eszközöket az üstlábtól a vándorlingig bejegyezték. Hasonló célokat szolgálhatott volna a *Beadási könyv* is, éppen az 1953/54-es, ahová a hivatal tintával, az öttagú család iskoláskorú tagjai pedig ceruzával írtak be ezt-azt. A tanácsházán dolgozó – megvan, hogy milyen nevű végrehajtó – például azt, hogy a tehenek száma 1, azaz egy, a tejbeadási kötelezettség (mégis? éppen ezért?) 460 liter, hogy tojásból összesen 17.50 kg-t kell beszolgáltatni, sovány baromfiból ugyanennyit, kövérből viszont csak 7 kilót. Sertésből 33, marhából 49 *kilo* a mérték.

A család fő, Édesapám, erős ösztönzésre, az *Édesanyáméra* alighanem, a literéken és kilogrammokon gondolkodhatott akkor is, amikor a filmhez kerestek, Pesten biztosan így mondták annak idején, statisztákat. Nincs az az Isten, akinek a kedvéért magától jelentkezett volna – az viszont nagyon is elképzelhető, hogy a tanácsházánál tudták, ki szolgált katonaként a lovasságnál, s így kerülhetett, ahogy meg tán ma mondják Pesten, képbe. Mivel csábították, mivel nem, ki tudhatná, az azonban bizonyos, hogy könnyebben kötélnek állt, mint 1944-ben, amikor alighogy kigyógyult a Dontól történt visszavonulás során szerzett és a nagyszöllősi kór-

házban kezelt betegségeiből, közöttük a vesegyulladásból, máris kapta az újabb behívót. 1942–43-ban egyhuzamban tizenöt hónapot töltött le, miközben csak egyszer engedték haza, egyszer láthatta az öt- és a két éves kisgyerekeit, a házának mégsem volt elég a szolgálataiból. Jött a behívó, s ő nem akart menni. Nem is megy, ha a sógora éjszaka le nem itatja – ez lehetett a könnyebb, s az a nehezebb, hogy hajnalban fel is tette a bevonulókat Miskolcra vivő szekérre. Ha hagyja, hogy otthon maradjon, akkor a néne férjét mint katonaszökevényt elfoghatták s ki is végezheték volna. Így viszont a kormány s a legfőbb hadúr megadta az utolsó esélyt neki, hogy hősi halottként végezze, dicsőséget szerezzen, s a neve ott szerepeljen majd úgy ötven évvel később a községháza falán, az ekkor s nem korábban avatandó a „II. világháborúban elesett bükkaranyosi hősök” emléktábláján, több sógoráéval, közvetlen rokonáéval együtt. A 7. önálló huszár szd. puskás honvédja, akinek fegyverneme lovasság, beosztási képzettsége lovas, nem vágyott efféle dicsőségre. Azáltal, hogy életben maradt, nem élt az utolsó lehetőséggel: a saját lábán, igaz, másnak a szekeren szökött haza, hogy 1944 novemberében orosz katonatisztek fogadhasson a temető alatti házába, amely, ismét igaz, nem is az övé volt, hanem a szüleié.

A *Rákóczi hadnagya* forgatásának idejére a kellőnél is több tapasztalata volt tehát a csatározásokból, legfeljebb a harci készsége s kedve hagyhatott kívánni valót maga után. Mint majd három év múlva, 1956 októberében is, amikor nem épp kuruc – bár nem is labanc – módjára viselkedett, ahogyan esetleg erről még, szigorúan az eddig is tartott menetirányhoz ragaszkodva netán szót ejtek. Hogy a filmben a kurucok vagy a labancok oldalára állították-e, ez a kockákat darabról darabra kinyagytva biztosan eldönthető lenne ma is, hiszen az idők során az ő arca, alakja nem változott annyit, mint Székely Dezsőé vagy Fényes Eleké, akikről dehogy feledkeztünk meg, s akikről könnyen kideríthető, hány évek voltak az idő tájt. Fogódzót az előbbi esetben az ÚMIL adhat; az utóbbiban azonban más, a szócikknél részletesebb leírás is: Fényes Elek gyerekkora, benne az aranyosi évek leghitelesebb krónikása az édesanyja, *Fényes Mária* lehet, akinek az életéről, munkásságáról pedig többek között *Borbándi Gyula* 1992-es könyve, a *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia* nyújt ismertetőt. Eszerint az eredeti, a leánykori neve *Németh*, vagyis az asszonyneve Fényes, *Harsányban* született (ha emlékeznek még a Kuttyavacoknál megfutamított oroszokra), Miskolcon érettségizett, és 1957-ben menekült el Magyarországról, két évre rá Amerikába, Kaliforniába vándorolt ki, ott Los Angelesben telepedett le, szerkesztő lett és kiadó, elbeszélések, regények és hírlapi cikkek szerzője. Csupa lényeges tény, adat, a számunkra

leglényegesebb azonban hiányzik: ami hasábokat tölthetne meg, arról szó sem esik: Bükkaranyos kimarad. Lehet, hogy tapintatból, legyen Borbándi Gyula javára írva – csak nem összegezhette úgy a szerkesztőasszony életének magyarországi végét, hogy Aranyosról menekült el?! Éppen onnan, ahová a Hortobágyra kitelepített-ként még a táborok felszámolása előtt került, a két fiával, *Attilával* és *Elekkel*, becenevén *Lexivel* együtt, miután a közvetlen rokonság, a *Mátéak*, édesanyja nővérének a gyermekei, azaz az unokatestvérei, Édesanyámék befogadták, s amennyire bírták, ellátták őket. *Matil* és *Jolány*, *Piros* és *Ilony nénnyéék*, Mihály és Imre bátyámék kézzel kézre, pontosabban házról házra adták főleg a fiúkat, még pontosabban a kisiskolás *Lexit*, hiszen *Attila* ekkor már kamasz, egyidős *Székely Dezsővel*.

Biztosan barátkoznak is, szombatoként együtt járnak moziba, ahol az aggregátor elég gyakran felmondja a szolgálatot, van, hogy órákig áll a vetítés. De mi más szórakozás akadhatna, legfeljebb még a bál, ritkán, ám *Attila* sántít az egyik lábára, ezért a tánc éppúgy kimarad az életéből, mint a foci is, minden második vasárnap, amikor itthon játszik a csapat az *Ispán-kertben*, a patak partján. A *Nesze* végén, az *Avas* alatt van ez a kert, ahová a *Felvégből*, amit a tősgyökeres lakók valami okból *Pocemnek* hívnak, palló se vezet át, a vendég focistáknak is vagy hatszáz méterrel lejjebb, a *Lacso-kútnál* lévő kishídnál kell átmenniük, hogy a megint vagy ötszáz méterre lentebb fekvő iskolából mint szertárból és öltözőből a kertek alatt kiérjenek a pályára. A vetkezés, öltözés még a megyei másodosztályú bajnokság megnyerésére törő aranyosi csapat vendégjátékosainak a legkönnyebb: ők kész felszerelésben szállnak le azokról a ponyvás teherautókról, amelyek lócákat is hoznak, hogy népes és lelkes kísérőiknek legyen hova ülniük, ha már a gyep rangon aluli nekik. A rang szó szerint értendő: a vendégjátékosok ugyanis a *Kutyavacokhoz* közel eső *Pingyomon*, az ottani dombon, a *Vágott-part* bal oldalán a *Kaparó-háztól* a tetőig végighúzódo szovjet laktanya katonái, a jó ég tudja, milyen rendfokozatúak, azoknak azonban, akikkel jönnek, csillog a sok csillagtól a színes, sötétkék, fekete kabátjuk. Nincs velük semmi baj; nem erőszakosak, erőszakoskodók, önként jár a *Pingyom*-tető felé az az egy-két lány is, aki a cserekereskedelem híve. Akárcsak Édesapám, aki telente favágóként kerül arra a tájra, s szalonáért, *Potykánál* levelesen vett dohányért, miegyébért bőrt kap cserébe, csizmának valót meg sílécet, két párat is, igaz, bot nélkül.

A csapatnak a szovjet katonák közül négyen-ötven is a tagjai. A kapus kesztyűben véd, emlékezetes figura. A többiek azonban, bármily gyorsak, erősek, elhalványulnak *Székely Dezsőék* mellett. Mert hogy ő is játszik, balszél-

sőt talán, tömzsi, karikalábú, megy neki a cselezés. De lehet, hogy az öccse, a *Mezőkövesden* előttem járt gimnazista, *Laci* a szélső (később), vagy *Bari Karcsi* bátyja, *Bari Sanyi*, esetleg – alkalmanként – a leendő sógorom, *Faragó Zoli*, aki a majdnem sógorommá lett, ám 1957 legelején Amerikába „disszidált” *Kacsáncsi Feri* barátja ekkor, nem a vetélytársa. A két tanító bácsi, *Kondics*, aki *Sitkére* való volt, *Sárvár* mellől, *Bejczy*, aki *Kámra*, ugyanarról a vidékről, *Kohányi Pali* mellett biztos pont (poszt) az emlékezetem csapatában. Az *G. Szabó* igazgató bácsi is, akinek 1956 októberében beverik téglával a lakása ablakát-ajtáját, s aztán elköltözik innen. A tanácselnök fia, *Leskó Attila* alig tizennyolc éves, mégsem hagyható ki, ott van aztán *Turi Sanyi* meg *Tóth Gyuszi*, akik később szintén Amerikában kötnek ki, s itt vannak még a többiek, no azért nem olyan sokan már, ha jól számolok.

S ha jól számolt *Fényes Mária* is, *Póli nénnye* lánya, amikor megírta – a nyugati magyar irodalmi lexikon kiadását követően –, ahogy közös ismerőseink állították, az önéletrajzi regényét. Benne a kihagyhatatlant, az aranyosi éveket, fiaival kapcsolatban a futballistákat s a falu férfainak az ötvenhatos ki- vagy felvonulását a *Pingyomra*. Hogy mit írt pontosan, jó lenne tudni, de szerény volt, túlságosan is az: végrendeletében csak arról gondoskodott, a hamvait hozzák haza a harsányi temetőbe – a könyvei sorsára nem gondolt. Így azok tartalma ismeretlen azok előtt is, akikről szól, szólhat, akiknek megidézhetheti múltjuk egy részét.

(4. *Vendégmunkások*) Jó okkal vélhetjük, köztük a *Székely Dezsőét* is. Hiszen velük nagyjából egy időben, 1957-ben kerül el ő is a faluból, és lesz az *Állami Könyvtérjesztő Vállalat* propagandistája. Ez idő tájt kezdenek megjelenni a költeményei az *Észak-Magyarországban* – előttem az iskolaudvar, a református templom alatt, ahol *Kohányi Pista* lobogtat egy újságot, hogy nézzük csak, benne van a három házzal odébb lakó *Székely Erzsike* bátyjának a verse. Végre valahára nemcsak a rossz hírét keltik a falunak, mint amikor a *Brizmány*-testvérek halálra ítéeléséről s az egyikük kivégzéséről cikkeztek. Hogy ők valóban megérdemelték-e a sorsukat, vagy a perük s a büntetésük része volt a forradalom leverését követő iszonyú megtorlásoknak – ehhez bírósági aktákat kellene tanulmányozni. Ezek sem segíthetnének azonban annak az eldöntésében, hogy a vendégjátékosokkal fölálló focicsapat emlegetett otthoni tagjai vajon kalandvagyból vagy inkább félelemből választottak-e új hazát maguknak. Ha ez utóbbi juttatta el őket héthatáron túlra, akkor a félelmük nem volt sem túlzó, sem alaptalan: másokkal, idősebb s otthon maradt falubeliekkel, köztük talán, ő a megmondhatója, *Székely Dezsővel* együtt attól tarthatnak, hogy a bíróság előtt kell elszámolniuk az 1956 októ-

berében viselt dolgaikkal. Mindenekelőtt a Pingyomra vonulással, vagy ha ez nem volna elegendő, a nemzetőrség tagjainak váltott éjszakai járőrözésével is.

S csak olaj lett volna a tűzre, ha a történetben járatosabbak a tárgyaláskor arra hivatkoznak, hogy ami október 25-én (vagy 24-én?) megesett, arra már volt példa a falu történelmében, mégpedig 1596-ban, amikor nem kelet felől, mint Muhi után történt, hanem nyugatról, a nagyjából hasonló távolságra fekvő *Mezőkeresztes* alól menekültek errefelé a persze hogy megint vereséget szenvedett magyarok. Akkor a tatárok, ekkor a törökök üldözték őket, és még jó, azaz természetes, hogy az aranyosiak a védelmükre keltek. Mégpedig *Eger* elestének is az évében, a XVI. század legvégén ugyanolyan harci eszközökkel, mint a XX. század legközepén, a képzeletbeli tárgyaláson a vád tárgyát képező esetben: kassákkal, vasvillákkal. Ezekkel estek neki a menekülők nyomába eredt törököknek, miután sikerült becsalniuk, beszorítaniuk őket két domb közé egy szűk völgybe, szorosba – a *Vaskapuba* vagy *Törökbokorlápába*, ahogy ezt az erdőrészt azóta is nevezik.

És ilyen szerszámokat ragadtak fel otthon, mi más akadhatott volna a kezük ügyébe, amikor a tanácsháza lépcsőjén elszavalt *Talpra, magyar!* után valakinek az a gondolata támadt, hogy vendéjjátékosok ide, jó barátság, közös majális oda, ki kell kergetni a szovjeteket (lehet, sőt biztos, hogy ruszkioknak emlegették őket) a Pingyomról. A falu közepétől, persze, hosszú út vezet odáig, órányi gyaloglás várt az elszántabbakra. Előbb végig kell menni a *Pocemen*, aztán a *Kenderföd* után vagy kétszáz méternyire a csárda következik (a Fényes Elek s nem pedig a Fényes Lexi emlegette, ha már nyilvánvaló a kettejük közötti különbség), onnan meg előbb a *Lápák* alatt a lapon, a régi főországúton a *Csemetéskertig* megint van vagy nyolc-kilencszáz méter, végül pedig fel a tetőig, meredeken nagyjából ugyanekkorra, ha nem nagyobb kicsivel a távolság. „Aki magyar, velünk tart!” – szegény Édesanyám lenne a megmondhatója, ha még élhetne, hogy ezzel a Miskolcon hallott jelszóval meneteltek-e vagy valami mással, mikorra a Turi-féle kocsmá előtti kis dombot, a *Csuszkát* (ahonnan *szánkával* le lehetett csúszni) elhagyva a házunk elé értek, ám amikor már a ház háta mögött voltunk, aligha igazi kuruc módjára várva, hívnak-e, hívják-e Édesapámat magukkal. Bekiabáltak tán egyszer, aztán mentek tovább, mert a *nagyházban* (amelyet más vidékeken mindközönségesen csak tiszta szobának neveznek) sötét volt. Lekapcsoltuk az égőket, mondanám, ha a faluba már bevezették volna a villanyt, holott el kell telnie hét évnek, amikor 1963-ban bevezetik, így hát csak a petróleumlámpát fújhattuk el, figyelve Édesapám hangjára, aki egész életében távol állt

attól, hogy hangadó legyen, most mégis olyasfélét mondhatott, hogy hogy gondolják (és itt nevek következtek), vasvillával menni géppuska, géppisztoly ellen, meg hogy mért csinálnak *pócúrkát* magukból. Ez utóbbi más tájakon azt jelentette volna tán, hogy bolondot csinálni, itt azonban játékosabb, kedvesebb volt, mondhatni: bolondosabb. Azokat a zömmel fiatalokat hívták így, pócúrkáknak, akik főleg disznótorok idején, vagyis karácsony tájékán *maskarákba* öltözve vacsora felé meglepték a háziakat, hogy míg az egyikük bolondozik velük, koldusként kéreget, addig a másikuk, harmadikuk a kamrából megpróbál elcsenni ezt, azt, egy szál hurkát, kolbászt, tepertőt. Igazi disznótor nem is múlhatott el nélkülük: a felnőttek szórakoztak rajtuk, velük, a gyerekek körében riadalmat keltettek.

A Pingyomra vonulókat bátoríthatta a kutyavacoki példa, hogy ami sikerült 1849-ben, mért ne sikerülne 1956-ban is. Ők azonban ezúttal nem okoztak semmiféle riadalmat a szovjet laktanya körül. Egyetlenegy akadály volt ennek: az, hogy ki sem mentek, ki sem értek oda. A képzeletbeli tárgyalás tanúvallomásai, nem utolsósorban védőbeszédei valami olyasmivel hozakodhattak volna elő: dehogyis akarták ők kiüzni az orosz katonákat, hiszen váltig sajnálják, mind a mai napig, hogy '56 után valami okból más helyre költöztették el őket, pedig ha ott maradnak, az aranyosi csapat biztosan bajnok lesz. Arról az ostromra készülők azonban aligha vallhattak volna, hogy a csárdáig még csak-csak kitarított a lelkesedés, ott viszont, a laktanya szögesdrótkerítésének közelében nagy hirtelen jött a kijózanodás, nem is amiatt tán, hogy mihez kezdjenek Császár Péter kései utódai, pórlázadók a vasvilláikkal, hanem hogy miként juthatnának be a laktanyába. Megverik a *plékaput*? Becsengetnek? Szólnak az őrségnek, hogy itt vannak? Annyira fogas kérdések lehettek ezek, hogy már a *Lápák* előtt a biztos visszafordulás és a bizonytalan hazasomfordálás volt rájuk a válasz.

Valahogy így történhetett. Megerősítheti Fényes Mária önéletírása, ha szóba hozza egyáltalán e nagyidaihoz fogható eseményeket, s meg Székely Dezső akár utólagos vallomása vagy hallomása is. Mert ha részt esetleg nem vett is bennük, hallani hallania kellett róluk. Ugyanígy a falu rendjére éjszakánként vigyázó nemzetőrökről is, akik annyira megszerették a feladatukat, hogy egy darabig november 4-e után se hagytak abba a végzésével. Otthonról legalábbis eljártak, annak a *Balga* tanár bácsinak a vezetésével, aki később Tokajba, középiskolába kerülve, *Eperjesire* változtatta a nevét, s hosszú évek múltán épp ezért volt nehéz megtalálni. Annál könnyebb megtudni a feleségétől, a magyar és történelem szakos tanár nénitől, aki annak idején töb-

bek között az *Ábel-trilógiát* adta ide olvasásra, egyszóval megtudni, hogy a járőrözés, a *rendbontás* megakadályozása *rendszerint* valamelyik *vőgyesi*, Kossuth utcai pincében kezdődött, tíz óra tájban, s ott is ért véget, éjfél körül, egy-két óra felé.

Szerte a környéken nyugodtan alhattak annak az egy napnak vagy inkább éjszakának a kivételével – november 4-én vagy 5-én? –, amikor *Emőd* felől, az országútról (a topegáról, ugye) tankok vonultak át, szovjetek, Aranyoson. A Pingyomra tartottak, s ők oda is, sőt messzebbre is értek. Addig azonban, s ezt szintén megőrizhette Székely Dezső emlékezete, a falu lakóinak el kellett dönteniük, bár nem volt rá tanácsi rendelet, utasítás, hogy miként fogadják az átdübörgőket. Az örök és megbonthatatlan szovjet-magyar barátságához illően netán kenyérrel és sóval, még ezekből akadt a legtöbb, vagy elbújva előlük, mintha hirtelen kihalt volna a község, úgy, hogy egy lélek sincs benne. Ki-ki vérmérséklete s bizodalma szerint dönthetett: a mi népes rokonságunk, a Máté familia úgy, hogy a fő utcáról, ahol a legtöbbjük lakott, szülői parancsra *Nénnyé*hez ment föl minden eladó sorban lévő lány, lehetek nyolcan, tízen, irigyeltem is a tizenhat éves bátyámat, milyen jó dolog lehet (köztük lenni? nem) velük hálni. Mert ott húzták meg magukat a *kis-* és a *nagy-*házban meg a *pitarban*, de még tán abba a pincébe is jutott belőlük, ahová tizenkét évvel korábban, 1944 telén az egyik ajtót szabályosan befalazva menekítették az akkori lányokat, fiatalasszonyokat.

Most senkinek sem esett bántódása, ám hogy mire számítottak a Petőfi utcán lakók, azok, akik háza előtt a tankok elvonultak, érzékeltetheti az az eset, amit a magyar-szovjet barátságának s egyúttal a korszak hangulatának, közérzetének a jellemzésére régen is gyakran felhoztunk, igaz, a nagy nyilvánosság előtt nem példálózunk vele. Dicsekedni meg főleg nem dicsekedtünk. Történt ugyanis, hogy egy tapasztalt, a háborút végigharcolt férfi, közel az ötvenedik évéhez, meghallván, merre vonulnak majd a tankok, fogta a legértékesebb *motyóját*, a legszükségesebb *cókmókját*, dunnát, pokrócot, párnát, és arra az egy éjszakára a feleségével együtt kiköltözött a házukból, át a tíz méter nem sok, annyira se levő patak túlsó partjára. Ott aludtak aztán a szabad ég alatt, november hűvösében, remélve, a baráti segítségnyújtók csak nem tesznek tán kárt a házukban.

Nem is tettek, a faluban se sehol. Ami kár esett, azt a szétszéledt, világgá, de legalábbis Pestre, Miskolcra ment fiatalssággal, a vendéglátékosokkal tűzdelt focicsapat nemzedékének fogyásával lehetett mérni, meg azoknak a tanítóknak, tanároknak a hiányával, akik jobbnak látták továbbállni innen. Elköltözött egy-két, korábban a beszolgáltatás végrehajtásában túl serény ta-

nácsi alkalmazott is, távozásukat nemigen siratta meg senki, a tanácselnökök s -titkárok meg jöttek, mentek, cserélődtek, akár a cséplőgép alatt a törekesek, ha már nem bírják a port. Akik maradtak, azok nagy része mind paraszt volt, egyéni gazdálkodó, mert önálló termelőszövetkezete – elnökkel, tagsággal, teleppel, irodával, gépekkel, állatokkal – sose volt a községnek. Amikor a járási elvtársak (előbb a mezőcsátiak, aztán a miskolciak) agitáltak, az ötvenes években és a hatvanasok elején, akkor a gazdák nem akarták, amikor pedig, a hatvanas évek végén ez utóbbiak kérték, kérvényezték, írásban is, akkor meg már a járásnak nem volt fontos a megszervezése. Maradt hát a kilátástalan küszködés a csupa hegy-völgyön, agyagos dombon a négy-öt hold földdel; a tehénnel szántás, a (kézi) kaszával aratás.

Talán e megválthatatlan szegénység keserítette el az átlagosnál bizonyosan jobb módban élő népes iparos család sarját, *Székely Dezsőt* is, amikor első kötete, az 1964-ben megjelent *Füstoszlopok* borítójára valami olyasmit talált írni, hogy Borsod megye (egyik?) legsötétebb falujában született. Szavait nem jegyeztem volna meg, ha nem tiltakozom ellenük, magamban legalább, de lehet, hogy írásban is, a miskolci *Déli Hírlap* magamat nagy reményekre jogosító tollforgatójaként, pénzszerzési alkalmi kritikusként, amikor, öt évre rá, napvilágot látott a második kötete, a *Viharszünet* is. Közel a tanári diplomához, még közelebb az újságírói pályához, kilábalva a nyomorúságból, kezdtem büszkének lenni arra, amit a hiteles világu *Füstoszlopok* szerzője szégyellt. Kezdtém, kitartóan – mutatja e mostani, az alaptextushoz végeláthatatlanul kanyargó írás, ha mást nem mutat is – fényesnek látni a sötétet is?, inkább megsejteni s megkeresni a fényt, az értéket a sötétben. Ez azonban így nem egyéb emelkedett beszédnél, még ha összhangban van is Székely Dezső hanghordozásával, például a harmadik verseskönyve, az *Embertől emberig* – címe elárulja – világgépével, életszemléletével. Ez a felfogás hozta magával, hogy visszatekintve olyan múltra nyílt kilátás, amelyet butaság lett volna megtagadni, hát még hogy kínálta a lehetőséget, elmerülni az izgalmaiban és a szépségeiben.

Gyakorlatiasan, hétköznapi példákkal élve: egy idő után, kellettek ehhez, persze, nyelvtörténeti tanulmányok is, főleg a rettegett Papp István egyetemi előadásai. Magyarázatot nyertek az olyan szavak, mint a *szeke*, a *szekeker* és a többi, a letelején bőséggel idézett dölt betűsek. Kiderült róluk, illetve hát a kiejtésükről, hogy olyan régi nyelvállapotot őriznek, mondjuk az *egerrel* és a *tehemel* együtt, amikor még nem történt meg a nyíltabbá válás. De nemcsak az *e-é* viszonylatában volt ez így, hanem az *o-a*-ében is: Székely Dezsőnek mondjam ezt, akiknek a kertjük kihordott ahhoz a *garágyához*, amelyik a

Baglyasnak írt, ám *Baglyos*nak mondott szőlőhöz vezetett? Nem volt ez másképp, a többnyire tamariskabokor alkotta garágyára, azaz élő kerítésre is értve, a másik szőlőhegy, a leleményesen szemléletes elnevezésű *Vőgytető* felé eső *Varnyos* esetében sem. (A fordítottjára is van példa: *orvasnak* mondtuk az orvost, mintha be akartuk volna tartani a nyíltabbá válás szabályait, sietve utolérni korunkat.) Újabb s

utolsó példával érzékeltetném még, mi becsülni való maradt az aranyosiak beszédében: világosan megkülönböztették a nyílt és a zárt *e* hangot. Ha, tegyük fel, kissé erőltetetten, a Pingyomra vonulás ügyében perújrafelvétel történne, s a képzeletbeli tárgyaláson egy irodalomban járatos bíró bevezetesként, tréfálkozva, megkérdeznék az aranyosiakat: „Mentek-é tatárra? mentek-é törökre,/ Nekik jóéjszakát mondani örökre?“, akkor ők alighanem visszakérdeznének: jól hallották-e, hogy a második *e-t nyíltan* ejtette a tisztelt doktor úr, mert ha igen, azaz múlt időt használt, abban az esetben igennel válaszolnak. Igen, mentek, valamikor régen a tatárra – lásd: Aranygomb –, mentek aztán a törökre – lásd: Törökbokorlápá –, sőt, mentek *vóna* ők az oroszra, jobban mondva a szovjetre is – lásd: Pingyomtető. Ha meg mind a két *e* zárt hang *vót*, akkor a kérdésnek, amely a jövőre irányul, már bocsánat, de semmi értelme. Hasonló a helyzet, ha a két magánhangzót harmadikféleképp, még zártabban ejtette, mert akkor mintha magának tette volna fel a kérdést, a ragot is eltévesztve, hiszen (ki- vagy meg-) menteni valamit szokás.

Unalmas lenne, ugye, továbbra is efféle hajánál fogva előrángatott példákkal hozakodni elő. Meg nem állhatom azonban tudatni, hogy a tisztán megőrzött múlt nyelvi mintái *Bán Imre* professzort, a neves barokk-kutatót, Dante-szakértőt is foglalkoztatták: igaz, csak egy lábjegyzet erejéig, de megjegyezte, hogy Bükkaranyoson a *had* szavunkat eredeti jelentésében hallotta használni. Akkortájt

lehetett ez, a múlt század harmincas éveiben, amikor a református pap lányának udvarolt, s az emődi vasútról hirtő hozta-vitte, a parókián pedig kinek másnak, mint az ott szolgáló *Nénnyének*, Édesapám nővérenek a főztjét ehetete. Régen volt, legyinthetnénk, ha más egyéb, másutt ritkán vagy sosem hallott szavak, kifejezések nem zsonganának folyvást körülöttünk. Úgy tapasztalva, és el is fo-

gadva, hogy Székely Dezsőt, a költőt kevésbé tartották a bűvkörükben – ha valamiknek, akkor ő inkább a falusi világ tárgyainak a foglya volt, a nélkülöző szeretet helyzetéi, a beteljesülhetetlen vágyaké. Pedig ahogy a szomszéd faluban, Kisgyőrön született költő, *Bihari Sándor* az aranyosiakéval (is) közös dűlőneveket szedte csokorba, biztosan versbe kínálkozott neki is egy-egy különleges hangulatú szó, egy-egy igen érzékletes, szemléletes ige. A *mókol* például, ami körülbelül annak felel meg, amikor tesz-vesz valaki, anélkül, hogy különösebb célja volna. Nem szokványos, hiányzik az értelmező szótárakból is a *höm-pörgőzni* – ehhez a hemperegni áll a legközelebb és tárgyiasultan az a

höndörgő, amelyet mint hengert használnak a paraszti munkában, szántás, illetve vetés után a földet összetömöríteni, elsimítani. A *tirhul* vagy *tirhít* igealakot se érdemes a szótárakban keresni, ahogy azt sem, hogy *habuckol*, pedig aki ezt cselekszi, az ugyanolyan nehezen halad előre – igaz, a hóban –, ahogy én itt az alaptextus felé. De ha szidnának, átkoznának emiatt, csak mondják azt, hogy a *bront* – nem, nem a görcs! – álljon bele, akkor legalább otthon érzem magam, s meg is érdemlem, hogy belém álljon, noha nem tudom, hogy mi az a bront.

S ott vannak aztán az ételnevek! A süteményeké: a *pampuszkáé*, amelyet más helyeken nem áttallanak fánknak nevezni; a *herőce*, a másutt csöröge; a *lángos*, az ünnepi eledel, amelyik nem kenyértésztaból van s nem olajban sütik, hanem édes krumplis túróval tepsibe

rakva. S az ételek? A legkülönlegesebb nevű s a legfinomabb, a *macskanadrág*, a habart paradicsomos krumplileves. A *nyerskrumpli-galuska*, ahol a név az alapanyagokra vall, ám megfőzve túróval, *pergelt* káposztával egyformán ehető s jó. A *lacsuska*, illetve a *gombóta* leves, amelyeknek az ízét egyéb tájakon a lebecsésé, illetve a tarhonyáé közelítené meg, ha tudná. Mi maradt ki? A *pucu*, hogyne, a másfelé nudli. A derélye, amiben meg mi ez a nyíltabbá válás, miért nem derélye? A *zámiska*, mindenképp, Erdélyben tán puliszkának hívnák s a *görhe* mint édes sütemény, ami ugyancsak kukoricalisztból készül. A növénynevek közül hirtelen a *barkóca* hívja fel magára a figyelmet, a berkenye, talán mert zölden keserű, érett barnán pedig fanyar, csíp, ha nem is úgy és annyira, mint a must.

Leszűretelve most már a szavak egy részét, bár hagyva bőven – ha még emlékeznek rá – *mezgerelni* valót, ideje volna, csakugyan, a Székely Dezső-textusra térni. Ám egészen biztos, hogy hiányérzet maradna a szerzőben is, ha amúgy búcsúzás- és összegzésképpen nem próbálnánk meg válaszolni arra a kérdésre, hogy vajon honnan e sajátos jelentésű, zamatú, alakú szavak, hogyan őrződhetett meg ennyire, mondákban, legendákban a múlt.

Van, lett, csináltam én erre egy elméletet; rögeszmén rögeszmét fabrikáltam. Ha a hetvenéves költő veszi a fáradságot, és képzeletben végig halad velem a Pocemtől az alvéig, a Nesztől a Sásig és kissé még a Parton meg a Soron is elidőz, akkor együtt sorolhatjuk a családneveket. A *Spisák*-háztól *Hora* Mihály bátyáméig jutunk, szemben velük a két *Szendrák* és *Iván* Mihály. A patak túlsó oldalán a *Galuska* és az *Alencsik* család, lejjebb *Mecserék*, aztán – már ide-odacikázva – a két *Baga*, Gyula és Feri bátyámék (mindenki bátya, senki se bácsi). Majd a *Botko* és a *Kopcsó* család, a *Szucsko* és a *Csontó*, *Ducza*, a *Lacsonak* mondott Lecső, az *Érsik*nek ejtett Érsok következnek. De nem volna szabad kihagyni a *Gacso*, a *Czene*, a *Dorcsák* és a *Lénárt* portát sem, *Bodóékat* és *Kohányiékat*, lenn a falu vége felé *Kollárcsikékat*. Az *Ambrus*- és a *Dobrosi*-ház a közelünkben van, mint volt a *Pikhely* Paliéké, *Vasko* Laci meg egyenesen a szomszédunk. Járhattunk volna ugyan *Kertészék* és *Kardosék*, *Munkácsiék* és *Szélesék*, *Nagyék* és *Vargák*, *Bernáthék* és *Bordásék*, *Csátiék* és *Csécseiék* felé is, nem beszélve *Telekiék*ről, *Faragóék*ról – az előbbi nevek, főleg a Meciarra emlékeztető *Mecser*, aztán a *Hora*, a *Kollárcsik* és a többi hozzájuk hasonló hangzásúak világában kalandozva azonban egyre erősödik a gyanú: (*Bükk*)*Aranyost* mesziről, főleg a tót, ukrán és ruszin területekről toborzott idegenek, vendégmunkások alapíthatták (vagy építhették újra), méghozzá abban az időben, a Császár Péter-

féle parasztlázadás leverése után, amikor a bosszúállók, megtorlásul a földdel tették egyenlővé a régi falut. Ez idő tájt „süllyedhetett el” a templom.

De vajon ekkortájt jöttek a voltaképpen szomszédos *Bükkszentkeresztre*, *Bükkszentlászlóra* is a magukat ma szlovákoknak valló lakosok? Aligha. Ők jóval később érkezhettek, ezért őrizhették meg anyanyelvüket, szokásaikat, ezért ragaszkodhatnak hagyományaikhoz. Ami Aranyoson teljesen hiányzik: itt senki se tudott egy mondatot se szlovácul, nemhogy ezen a nyelven beszéltek vagy énekeltek volna otthon. A magyar származás nem volt kétséges. E sorok írója mégsem restellené magát a szlovákokhoz sorolni, habár a nagyszülők keresztleveleinek tanúsága szerint az ősei Harsányból, illetve Mezőkeresztről származó *rk*. (jelentése nem a rendkívüli, sajnos, hanem a római katolikus) gyalogok és zsellérek voltak. A fülébe – a fülembé – cseng azonban a már idős és kissé hangosan társalgó Márkus István szava, amint Szigligeten, pingpong csatára híva tudatja az alkotóház népével, hogy a Márkusok háromfélék, van köztük (erdélyi) magyar, van zsidó, mint ő, és van tót, mint te – én. Hogy rögtönzött-e, vagy kutatott előtte, izgalomra kevés okot adó rejtély. Székely Dezsőt, a vezetőkeve alapján mindez még kevésbé nyugtalaníthatja.

Más foglalkoztatta, kötötte le a figyelmét már régebben is, jóval előbb, mintsem a hetvenediket közeledni érezhette. De beszél erről az alaptextus, a címében beszédes *És végül szólt az áldozat*: a „mint a bárd alatt a birka vére/ időm lüktetve elfolyik” – indul a vers, hogy csupa ellentét, hősnek és gyávának, rossznak és jónak a szembeállításán át a hőse, az áldozat eljusson a felismerésig: törtető, sanda kopók közt adatott élnie. Ám hiába volna már a bánat is, a József Attila-i, mert „késő a tűzhely már kihülve”, s amit remél, ennyi csak: „a kelő naptól elköszönni/ megvetve a tört a golyót/ és úgy pihenni mint a többi/ kiket nem említ nekrológ”.

Kedves Székely Dezső, azt tanácsolom, ne mondjunk még gyászbeszédet egymás fölött, habár mindkét aranyosi temetőből nagyon szép a kilátás, különösen ősszel, a sokféle színben virító Bükkre, Avasra, és az is igaz, hogy hamarosan szedhetjük, így is, úgy is a cók-mókunkat. Jut eszembe: ti is temető alatt laktatok, csak végig kellett menni a hosszú kerteteken, s már ott voltál a kapujánál, nálunk pedig a régi, apai háznál a pince vége épp a kereszt tövéig, a Szent Mihály lováig ért, ahol mint két kis, egymás mellé állított futballkapu tetején a végső búcsú előtt a koporsók még megpihennek.

Addig is, a mind későbbi búcsúig: Isten éltesse! Vagy ahogy *Kardos* keresztapám szokta mondani, mondta, míg mondhatta: hogy bennünket a jóisten meg ne áldjon, arról szó se lehet!